

IHMIS- JA KÄYTTÄYTYMISTIETEET SOTATIETEELLISESSÄ TARKASTELUSSA

AKI-MAURI HUHTINEN, TEEMU TALLBERG, JUHA MÄKINEN

Aki-Mauri Huhtinen on yleisesikuntaeverstiluutnantti ja johtamisen professori Maanpuolustuskorkeakoulussa

Teemu Tallberg on sotilassosiologian professori Maanpuolustuskorkeakoulussa

Juha Mäkinen on yleisesikuntaeverstiluutnantti ja sotilaspedagogiikan professori Maanpuolustuskorkeakoulussa

ABSTRACT

Throughout the 20-year history of the National Defence University, leadership and military pedagogy have consolidated their position as both academic subjects and military science research fields. At the beginning of 2014, the University's Department of Leadership and Military Pedagogy acquired a tenured professorship, which added a new military science research discipline to the ranks – military sociology. Clearly, the basic research foundations for human and behavioural science are now in place. In addition, the Department's resources are supplemented by a joint professorship specializing in the biology of physical activity at Jyväskylä University, creating a fruitful interdisciplinary research climate. In collaboration with the Riihimäki-based Finnish Defence Research Agency's Behavioural Science Department, these

leadership, pedagogy, sociology, and sport science disciplines provide the basis for continued multidisciplinary research into aspects of human and behavioural science that have a bearing on defence.

In this article, professors from the Department of Leadership and Military Pedagogy reflect on trends in these research fields and express their views on the way in which the academic programme is organized. The main message is that the stage is now set for basic academic research. Doctoral programmes in military sciences are being developed and collaboration with the Finnish Defence Research Agency is set to begin. Added to this, each scientific field – leadership, military pedagogy and military sociology – has connections to a network of civilian researchers.

JOHDANTO

Maanpuolustuskorkeakoulun (MPKK) 20-vuotisen historian aikana johtaminen ja sotilaspedagogiikka ovat sekä oppiaineina että sotatieteellisinä tutkimusaloi-

na vakiinnuttaneet asemaansa. Sotilassosiologian professuurin myötä MPKK:n johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos (JOSPEL) on saanut joukkoonsa myös

uuden sotatieteellisen tutkimusalan, sotilassosiologian, vuoden 2014 alusta alkaen. Voidaan todeta, että ihmis- ja käyttäytymistieteellinen perustutkimusalusta on hallinnollisesti olemassa. Lisäksi JOSPEL:n resursseihin kuuluu Jyväskylän yliopiston kanssa liikuntabiologian yhteisprofessori. Hedelmälliset poikkitieteelliset tutkimusedellytykset on siis luotu. Johtaminen, pedagogiikka, sosiologia ja liikuntatieteet antavat perustan yhdessä Riihimäellä sijaitsevan Puolustusvoimien Tutkimuslaitoksen Käyttäytymistieteiden osaston kanssa jatkaa monialaista tutkimusta ihmis- ja käyttäytymistieteellisestä näkökulmasta puolustusjärjestelmän tueksi.

Yliopistomaailma kansainvälistyy, ja yhtenä keskeisenä tutkimuksen mittauskriteerinä ovat kansainväliset review-prosessin läpikäyneet tieteelliset artikkelit. Myös MPKK on korkeakouluarvioinnin edessä jälleen kerran vuonna 2017. Puolustusjärjestelmää tukeva tutkimus on mahdollista myös ”tuotteistaa” palvelemaan tätä review-prosessisuuntaa. Aineistoja voidaan käyttää suoraan puolustusvoimien tarpeisiin ja niistä voidaan samalla tehdä akateemista materiaalia ja akateemisia tuotteita. Nämä kaksi perustoimintatapaa eivät ole keskenään ristiriidassa eivätkä ne ole pois toistensa resursseista. Trendinä on, että läntisissä asevoimissa myös operatiiviset ja hallinnolliset tuotteet ovat yhä enemmän viitteistettyjä ja ne on tuotettu tutkimukselle luonteenomaisilla työskentelyta-voilla.

Tässä artikkelissa JOSPEL:n professorit tarkastelevat tutkimusalojensa trendejä ja ottavat kantaa opetuksen järjestelyihin. Perussanoma on, että edellytykset akatee-

miselle perustutkimukselle ovat olemassa. Sotatieteiden tohtoriohjelmat ovat kehittymässä, ja yhteistoiminta Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen kanssa alkamassa. Lisäksi jokaisella tieteenalalla – johtamisella, sotilaspedagogiikalla ja sotilassosiologiassa – on verkostonsa siviilitutkijoihin.

JOHTAMINEN

Maanpuolustuskorkeakoululla johtamisen sotatieteiden ala ja oppiaine on harjoittanut tutkimusta viimeisen 10 vuoden ajan melko laajalla pensselillä. Johtaminen on sotatieteiden ytimessä, ja se on vahvasti esillä kaikessa puolustushallinnon toiminnassa. Erityisesti käsitteen johtaminen suhdetta uusiin käsitteisiin, kuten ohjaus ja prosessi, tulee yhä enemmän tarkastella tutkimuksellisesti.

Informaatiolla johtaminen ja sotilasorganisaatioiden kulttuurin, rakenteiden ja johtajuuden ammatillisuuden edellytykset ovat olleet eri tason tutkielmien ja opinnäytteiden keskiössä. Strateginen johtaminen, maineenhallinta ja sotilaalliset informaatio-operaatiot ovat saaneet paljon tutkimusresursseja laitoksen vähäisestä kokonaisresursseista.

Munro ja Huber (2013) kirjoittavat siitä, kuinka teknologia mahdollistaa fyysisen maailman ylittämisen lähentämällä tai etäännyttämällä ihmisiä toisistaan. Keskeinen eettinen huoli erityisesti aseteknologian kehittämisessä on ollut uusien sensoriteknikkoiden taistelutilan lähes täydellisen läpivalaisemisen ja täsmäaseiden kaukovaikutusten seuraukset sodankäynnin sisäisille säännöille ja rutiineille. Asejärjestelmien miehittämättömyys ja robo-

tit ovat puhuttaneet poliittisia toimijoita ja tutkijoita läntisen arvoyhteisön keskellä sekä muuttaneet länsimaista sotilaseetosta. Vaikka teknologia mahdollistaa siviilimaailmassa reaaliaikaisen tiedonvaihdon ja purkaa ihmisten välisiä hallinnollisia kerroksia, teknologian avulla voidaan samalla etäännyttää ei-toivottuja ihmisryhmiä ja luoda heistä virtuaalisia ongelmapesäkkeitä. Paradoksaalisesti voimme olla reaaliaikaisesti yhteydessä maapallon eri kolkkiin, mutta sadan kilometrin säteellä voi olla kaupunkialueita, joihin ei ole menemistä. Teknologialla voidaan normalisoida, normittaa ja säädellä ihmisten käyttäytymistä entistä tehokkaammin.

Informaatiotaistelussa Munron (2009, 199) mukaan kyse on pohjimmiltaan identiteetin hallitsemisesta. Informaatioverkostot ja rihmastot mahdollistavat samanaikaisesti sosiaalisessa mediassa tapahtuvan anonyymien vaikuttamisen valtamedian identifioitujen vaikuttamisen kanssa. Elämme taasen aikaa, jossa asioiden olemisen sijasta korostuvat asioiden tuleminen ja näyttämisen puolet. Mediat ovat nousseet turvallisuuden tärkeimmäksi foorumiksi, koska turvallisuus on ensikädessä läntiselle arvoyhteisölle tunne eikä enää niinkään psyko-fyysinen tosiasia. Pelon uutisointi ja mediavirrassa pitäminen sekä sen turvallistaminen ovat informaatiotaistelun tärkein tehtävä. Viimeistään Ukrainan kriisi on palauttanut keskusteluun geopolitiikan uudelleen tulemisen informaatiovirtoihin ja luotettavan uutistiedon tärkeyden. Myös Venäjä on ottanut aimo harppauksia informaatio-osodankäynnissä ja informaatio-operaatioissa. Valtioiden johdot ymmärtävät kansallis-

ten valtamedioiden keskittämisen tarpeet ja niin sanotun strategisen kommunikation merkityksen.

”The doctrine of information warfare was first given systematic formulation by the researchers of the RAND Corporation and forms a significant part of the Pentagon’s Revolution in Military Affairs. These researchers distinguished between two general forms of information warfare, ‘cyber wars’ and ‘netwars’; the former pertaining to high-technology attacks and the latter concerning broader social uses of information warfare in rebellion and conflict. Under this new doctrine there is a ‘blurring of the traditional boundaries between what is military and what non-military’.” (Munro 2009, 199)

Informaatiolla vaikuttamista voi hyvin lähestyä fenomenologis-hermeneuttisesti, koska tutkijoiden kiinnostus kohdistuu ihmisten intentioihin, siis siihen, kuinka ihmiset kokevat ja ymmärtävät suhteensa itseensä ja ympäristöönsä. Tutkijoiden aineistoja ovat juuri ihmisten itseilmaisut siitä, miten he kokevat turvallisuustilanteensa. Valtamedian – TV:n ja radion – tehtävänä on edelleen normalisoida ihmisten sosiaalisen median käyttäytymisen. Valtamedia yhdenmukaistaa eri käsitykset turvallisuuden metaideologioista, rakenteista, kulttuurista, prosesseista sekä turvallisuussanastoista. Iskulauseet ja turvallisuuden popularisointi ovat muun muassa poliitikkojen keskeisiä keinoja kansantajuistaa asiantuntijoiden teoreettisempaa turvallisuussanastoa. Myös tutkijoilta edellytetään yhä helppotajuisempaa ulostuloa turvallisuuden tutkimustulosten osalta. Ymmärrettävyys helpottaa päätök-

sentekoa yhä kiihtyvässä tarpeessa tuntea lisääntyvä ja kiihtyvä turvattomuus turvalliseksi. Lopulta tämä kaikki vaikuttaa myös siihen, kuinka ymmärrämme informaatio-ihmastoissa johtamisen.

Turvallisuus nähdään, kuten matemaattis-luonnontieteellisessä maailmankuvassa yleensä kaikki tutkimuskohteet, ”luonnon pysyvänä reservinä”. Turvallisuus on siis jotakin, joka on ja sisältää energiaa. Sitä voidaan varastoida, mitata ja sen käyttäytymistä voidaan ennakoita. Tällainen turvallisuuden käsitteen määrittely johtaa helposti ajatukseen turvallisuuden revii-reistä ja omistamisesta. Suureksi haasteeksi on muodostunut kyberturvallisuus, jonka normittaminen ja lainsäädäntö ovat pahasti kesken, koska informaatioavaruus ei asetu tähän matemaattis-luonnontieteelliseen maailmankuvaan. Enemmänkin ihmisillä on tunne, että Internet ei ala mistään tai loppu mihinkään, vaan se monistuu, kopioituu ja on jatkuvassa tulemisen ja muutoksen tilassa. Perinteinen hallinnointiajattelu ja revii-rien paaluttaminen ei onnistu. Kybersanasto jää epä-määräiseksi, ja hallinnollisten päätösten tekeminen sen osalta on vaikeaa. Valta-media ei kykene normalisoimaan eri puheenvuoroja aiheesta. Tämä luo osaltaan uusia huolia ja epävarmuutta kyberturval-lisuutta kohtaan. Edelleen on myös avoin kysymys se, pitäisikö kyberhallinnointi keskittää vai hajauttaa.

Munron (2005, 5) mukaan sodankäyn-ti käytännön työnä ja rutiineina seuraa muun yhteiskunnan työnjakoa ja työta-pojen muutoksia. Asevoimat läntisessä arvoyhteisössä ovat myös muuttamassa perinteistä linja-esikuntaorganisaatiomal-

lian verkostomaisemmaksi ja johtaminen tapahtuu enemmän jaetun johtamisen, ryhmätyöskentelyn ja yhteisen tilanne-kuvaan perustuvan päätöksenteon kaut-ta. Asevoimat ulkoistavat yhä enemmän toimintojaan ja strategiset kumppanuu-det nousevat keskiöön. Taistelutilassa on yhä enemmän ei-valtiollisia toimijoita, ja käskemisen kulttuurista on siirrytty yhä enemmän sopimisen kulttuuriin. Tämä muutos on kesken, ja suurin haaste muun yhteiskuntakehityksen seuraamiselle on äärimmäisen aseellisen voimankäytön vastuun jakamattomuuden ratkaiseminen jaetussa johtamisessa.

Taloudellinen bisnesjohtaminen ja soti-lasjohtaminen kulkevat melko paljon käsi kädessä. Inspiroiva tapa johtaa, alaisten huolenpito ja kuunteleminen sekä selkei-den tavoitteiden ja sitä uhkaavien ilmiöi-den esittäminen ovat sekä sotilasjohdon että siviilitalousjohdon tärkeimmät tehtä-vät. Kartoittaminen ja prosessointi, peli-teoriat ja arvojohtaminen kulkevat niin si-viili- kuin sotilasjohtamisessakin keskiössä.

Yksi keskeinen teoreettinen asetelma kiehtoo tällä hetkellä organisaatiotutki-joita. Ajatus pysyvyyden ontologiasta on saanut rinnalleen niin sanotun tulemi-sen ontologian. Tämä tarkoittaa sitä, että organisaatiota kohtaava muutos ei enää ole satunnainen häiriötila, joka rationaa-lisen ongelmanratkaisun kautta palau-tetaan uuteen pysyvyyden tilaan, vaan organisaatio nähdään jatkuvasti muuttu-vana ja tulevana. (Munro 2005, 21) T. E. Lawrence kuvaa tätä eroa niin sanotun pysyvän kaupunkimallin (*polis*) ja vaeltelevien heimojen (*nomos*) välisenä erona. Vaeltavat heimot elävät vailla historiaa il-

mestysten autiomaan tyhjiydestä yllättäen ja kadoten taasen omaan niin sanottuun ”pehmeään avaruuteensa”. Terrorismin vastainen sota on palauttanut tämän niin sanotun asymmetrisen asetelman sodankäyntiin takaisin. Lisäksi kyberavaruus nähdään tällaisena rihmastomaailmana. Muutos pysyvistä A-tilasta uuteen pysyvään B-tilaan ei enää ole mahdollista, vaan oleellista on enemmänkin tapahtumien rytmi, kiihtyminen ja resonoiminen. Pehmeissä systeemeissä tai rihmastoissa organisoituminen perustuu syvään luotamukseen ja ystävyyteen eri heimojen ja klaanien sisällä sopimus- ja normipohjaisuuden sijasta.

Terroristiverkoston tarkoituksena on iskeä enemmänkin pysyvien organisaatioiden perusmotiiveihin ja mielentiloihin kuin tuhota varsinaisia rakenteita. Perinteisen puuorganisaatorakenteen sijasta sissiorganisaatiot ovat organisointuneet rihmastomaisesti, jolloin niiden rakenteen selvittäminen perinteisillä oletamuksilla ei ole mahdollista. Organisaation ydintä ja keskeistä päätöksentekojärjestelmää ja päättäjiä on vaikeaa tunnistaa, eikä rihmasto voi johtaa perinteisellä manageroinnilla eli paaluttamalla funktionaalaisia osa-alueita ja kontrolloimalla niiden tehtäviä (ibid., 26) Esimerkkejä uusista rihmastoista ovat muun muassa Napster-, Slow Food- ja Meksikon Zapatista -organisaatiot sekä Al Qaida tai erilaiset rikollisjärjestöt. Usein nämä uudet rihmasto-organisaatiot ilmestyvät nopeasti ”markkinoille” ja haastavat perinteiset pysyvät sopimusasetelmat sekä katoavat saavutettuaan osan tavoitteistaan. Tällaiset organisaatiot ovat myös hyvin innova-

tiivisia niin hyvässä kuin pahassakin, ja ne osoittavat iskuillaan aukkoja ja heikkouksia pysyvien organisaatioiden perusajattelussa ja toimintatavoissa.

Sotilasjohtamisessa toimintaympäristön analysoiminen esimerkiksi uusilla olemisen tavoilla on perusedellytys luoda uusia malleja organisoitumiselle uusien turvallisuushaasteiden osalta. Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitos on järjestänyt useiden vuosien ajan yhdessä Kadettikunnan, Reserviupseeriliiton ja Poliisiammattikorkeakoulun kanssa syksyisen yhteis-seminaarin, jossa vuosittainen teema on tarkastellut informaatioajan johtamista ja johtajuuden haasteita. Ylipäänsä turvallisuusaloilla haasteena on johtamiskulttuurin siviilimäistyminen ja perinteisten melko suljettujen johtamistapojen avautuminen ja verkostoituminen muuhun yhteiskunnalliseen kehitykseen. Toki edelleenkin turvallisuustoimijoilla on vahva auktoriteettiuskoinen johtamistapa, joka on perusteltua muun muassa voimankäytön vastuuttamisen näkökulmasta.

SOTILASSOSIOLOGIA – MITÄ SE ON JA MITÄ SE VOISI OLLA?

Suomalainen sotilassosiologia on uuden kynnyksellä. Alan kansallinen perinne sekä kansainvälisen sotilassosiologisen tutkimuksen tulokset ja teoriat tarjoavat vankan perustan uusien kysymysten asettamiselle. Sotilassosiologian uudelleenorganisoituminen osana Puolustusvoimien tutkimustoimintaa avaa uusia mahdollisuuksia ja haasteita.

Sosiologian professori Erik Allardt (1989) ihmetteli neljännesvuosisata sitten,

miksi sosiologien mielenkiinto puolustusvoimia kohtaan on ollut niin vähäistä. Huolimatta siitä, miten keskeinen osa yhteiskuntaa ja suomalaisten elämää maanpuolustus on, sosiaalitieteissä aihepiiriä on käsitelty niukasti. Aiempina vuosikymmeninä ideologiset erot ovat saattaneet pitää sosiologit ja asevoimat etäällä toisistaan, eikä kiinnostusta tai perustaa yhteistyölle ole syntynyt. Näin ollen suomalainen sotilassosiologia on kehittynyt pienimuotoisena ja pitkälti puolustusvoimien sisäisessä tutkimustoiminnassa. Viimeistään 2000-luvulla on aika romuttaa mielikuvat puolustusvoimista organisaationa, jota olisi sisäänpäin kääntyneisyyden ja salailun takia vaikea päästä tutkimaan. Puolustusvoimien rakenteet, muutokset, kulttuurit ja käytännöt ovat käyttämätön varanto myös siviilitutkijoiden hyödynnettäväksi.

Ihmistieteet valottavat tutkimuskohdettaan ristiin tuottaen yhdessä kokonaiskuvan inhimillisestä toiminnasta ja vuorovaikutuksesta sekä järjestyksistä, joita ihmiset keskuuteensa tuottavat. Sosiologialle on yhteiskuntatieteiden työnjaossa langettu usein kaatoluokan asema: siinä missä valtio-oppi hoitaa politiikan tutkimuksen ja taloustiede talouden, sosiologialle on jätetty yhteiskunnasta loput. Vaan ovatpa sosiologit tehneet politiikan sosiologiaa ja taloussosiologiaakin, puhumattakaan oikeussosiologiasta, ympäristösosiologiasta, historiallisesta sosiologiasta ja niin edelleen. Sosiologiaa ei yhdistäkään tutkimuskohde, vaan näkökulma. Niin perhettä, työtä kuin uskontoakin voi tarkastella tapoina, joilla ihmiset järjestävät keskinäisen olemisensa eli organisoivat sosiaaliset suhteensa.

Sotilassosiologia on asevoimien tarkastelua sosiologisesta näkökulmasta. Sosiologian ja sille läheisen sosiaalipsykologian käsitteistöä, metodeja ja tutkimustuloksia on sovellettu sotilaskonteksteissa erityisesti toisesta maailmansodasta alkaen, jolloin Yhdysvallat valjasti yhteiskuntatieteilijät tyydyttämään sotaa käyvän valtion tarpeita. Tästä syntyneen sotilassosiologian painopiste on myöhemmin tasapainotunut Euroopan suuntaan (Segal 2007). Tutkimusalan mielenkiinnon kohteet ulottuvat asevoimien ja muun yhteiskunnan välisistä suhteista organisaatiotason kysymyksiin sekä yksilöön ja ryhmäilmiöihin. Suomessa huomiota ovat saaneet erityisesti maanpuolustus- ja taistelutahoon, palvelusmotivaatioon, koheesioon eli ryhmäkiinteyteen sekä pennalismiin ja simputukseen liittyvät kysymykset (Harinen 2011). Yhdellä suunnalla sotilassosiologian voi nähdä rajautuvan suhteessa sotilaspsykologiaan. Emotieteiden jatkumolla yksilöpsykologiasta sosiaalipsykologian kautta sosiologiaan ja politiikan tutkimukseen suomalaisen sotilassosiologian voi nähdä sijoittuneen jatkumon psykologisempaan päähän.

Maanpuolustuskorkeakoulussa sotilassosiologisesta tutkimuksesta ja opetuksesta on vastannut Käyttätymistieteiden laitos. Puolustusvoima uudistuksen myötä laitosta ei enää vuoden 2014 alusta alkaen ole, mutta soveltava tutkimustyö jatkuu pitkälti samalla kokoonpanolla uusimuotoisen Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen toimintakykyosastona. Muutoksen yhteydessä lakkautettiin virkoja ja perustettiin Suomen ensimmäinen professuuri sotilassosiologian alalle. Työnjako ja yhteis-

työ MPKK:ssa tehtävän perustutkimuksen sekä toimintakykyosastossa tehtävän tutkimus- ja kehitystyön välillä hakee nyt muotoaan. Näille perusresursseille, toiminnalle siviilikumppaneiden kanssa sekä MPKK:n eritasoisten opinnäytetöiden tekijöiden työpanokselle perustuu sotilassosiologian lähitulevaisuus. Suomen Sotilassosiologisen Seuran pitkäjänteinen työ on vuosikymmenten varrella muistuttanut tutkimusalan olemassaolosta, ylläpitänyt kiinnostusta aihepiiriin kysymyksiin sekä luonut yhteyksiä alan tutkijoiden ja harastajien kesken.

Sotilassosiologia ei ole MPKK:n oppiaine. Sitä ei voi opiskella pääaineena, eikä sille ole allokoitu omia opintojaksoja eli aine- ja menetelmäopintojen kursseja. Kumpaankin laitoksen pääainekokonaisuuteen kuuluu yksi valinnainen kurssi, joka otsikkotasolla koskee selkeästi sotilassosiologiaa: ”Johtaminen ja käyttäytymistieteet” sekä sotilaspedagogiikassa ”Asevoimat ja yhteiskunta”. Oppisisällöiltään monet laitoksen toteuttamista opintojaksoista sisältävät sotilassosiologiaa, mutta sirpaletieto ei ole profiloitunut omana tieteenalanaan. Osaltaan tähän vaikuttaa myös se, että laitoksen opettajakunta on organisoitunut kahden pääaineen – johtamisen ja sotilaspedagogiikan – mukaan. Sotilassosiologialla ei professorin lisäksi ole opetusresursseja.

Käytännössä sotilassosiologian käynnistyminen uudessa tilanteessa vaatii profiloitumisen ja selkeiden, tutkimusalan omien opintojaksojen perustamista. Tätä kautta MPKK:n opiskelijoita voidaan rekrytoida tekemään opinnäytetöitään sotilassosiologian alaan kuuluvista aiheista. Opinnäy-

tetöiden tekijät ovat paitsi keskeinen tutkimusresurssi MPKK:n nykytilanteessa, myös pohja tutkimusalan tulevaisuudelle. Ongelmiin liittyy rinnalla kaksi muuta opetuksellista haastetta: Ensinnäkin JOSPEL:n vastuulla oleva sotilaspsykologinen opetus lepää käytännössä yhden dosentin työpanoksen varassa, mikä ei pitkällä tähtäimellä ole kestävä ratkaisu. Toiseksi, ja laajempaan kysymyksenä, tulisi pohtia yhteiskuntatieteiden opetuksen tarvetta osana upseeriopintoja. Puolustusvoimien nykytehtävät huomioiden ja tulevat tehtävät ennakkoiden, olisiko tarvetta laajentaa ja systematisoida MPKK:lla annettavaa yhteiskuntatieteellistä perusopetusta?

Tutkimuksen tehtävä on vastata tiedontarpeisiin, mutta tietokin on sosiaalinen konstruktio: kysyjä määrittää kysymyksellään sitä, mistä ja miten vastaaja vastausta hakee. Tieteenalojen valta- ja arvostuskamppailu on tosiasia kaikissa teieteellisissä yhteisöissä. Tähän kamppailuun ihmistieteet ovat perinteisesti lähteneet altavastaajina suhteessa luonnontieteisiin. Vastakkainasettelut ja jakolinjat pyrkivät tunkemaan myös sotatieteiden sekaan. Sotatieteiden keskinäinen arvottaminen on hedelmätön lähtökohta. Koska hierarkioita kuitenkin on, tulee kiinnittää huomiota siihen, ettei maanpuolustuksen kannalta keskeisten ongelmien ratkaisuja aina etsitä samalta suunnalta. Tietetyt alat keskittyvät tehtäviensä mukaisesti omiin ydinkysymyksiinsä ja jättävät useimmiten ihmisen pois laskelmistaan. Johtaminen, sotilaspedagogiikka ja sotilassosiologia ovat valmiina ottamaan ihmisestä kopin. Puolustusvoimien tutkimiseen sotilasso-

siologiassa on käyttämätöntä potentiaalia, mutta mitkä ovat niitä (ikäsuusi)ongelmia, joissa sosiologisen kysymyksen asettaminen voisi johtaa ongelman ratkeamiseen? Kysymykset ja tilaukset ovat tervetulleita.

Mitä suomalainen sotilassosiologia voisi tulevaisuudessa olla? Kun resursseja on vähän, alan monipuolistaminen ja uusien kysymysten avaaminen voi kuulostaa haittavalta. Kaikkea ei kuitenkaan tarvitse tehdä itse. Tärkeää olisi, että sotilassosiologia voisi toimia foorumina, jonka kautta siviiliyliopistoissa ja -tutkimuslaitoksissa tehty alaa koskeva sosiaalitieteellinen ja humanistinen tutkimus kohtaisi Puolustusvoimien tutkimuksen ja tiedontarpeet. Tommi Hoikkalan, Mikko Salasuon ja Anni Ojajärven *Tunnetut sotilaat* (2009) sekä Ville Kivimäen *Tieto-Finlandia* -palkittu *Murtuneet mielet* (2013) ovat viime vuosien innostavinta sotilassosiologiaa, vaikkeivät ne itseään sotilassosiologiaksi lukisikaan.

Verrattaessa Suomessa tehtyä sotilassosiologiaa alan kansainvälisiin keskusteluihin voi havaita, että monet teemat, jotka ovat keränneet laajaa kiinnostusta muissa maissa, ovat Suomessa jääneet vaille huomiota. Kansallisen puolustuksemme erityispiirteet sekä suomalaisten sotilassosiologioiden vähäinen määrä selittävät osaltaan tehdyt valinnat. Kuten muillakin sotatieteenalilla, myös sotilassosiologiassa kansainvälisen verkostoitumisen ja julkaisemisen tulisi vakiintua käytännöiksi, joiden kautta tutkimus ja opetus pidetään ajan tasalla. Sotilassosiologian kansainvälisen yhteistyön pääfoorumeja on kolme: Yhdysvalloissa toimiva, Chicagon yliopiston koordinoima verkosto IUS

(*The Inter-University Seminar on Armed Forces and Society*) julkaisee alan keskeistä tieteellistä aikakauslehteä *Armed Forces & Society*. Sosiologian kansainvälisen järjestön ISA:n (International Sociological Association) asevoimiin liittyvä jaosto (*Research Committee on Armed Forces and Conflict Resolution*, RC01) perustettiin IUS:n tavoin jo 1960-luvulla. *European Research Groups on Military and Society* (ERGOMAS) muodostuu lukuisista työryhmistä, joista useimpien teemat ovat sotilassosiologialle tärkeitä.

Uusi näkökulma asevoimien ja muun yhteiskunnan välisen suhteen tarkasteluun voisi olla siviili-sotilasrajapintojen perspektiivi. Sotilassosiologiasta tuttu siviili-sotilas -suhteiden teoria (*civil-military relations theory*; ks. esim. Feather & Kohn 2001; Burk 2002) luo pohjaa laajemmalle tarkastelulle, jossa puolustusvoimien rooli yhteiskunnassa hahmottuu suhteessa siviilifääriin ja -toimijoihin. Rajapinnat ja niihin liittyvät sosiaaliset prosessit ovat moninaisia: Asevelvollisuuden kohdalla siviili ja puolustusvoimat kohtaavat tuottaakseen kansalaisotilaan siviili-sotilas-ybridinä. Kansainvälisessä kriisinhallinnassa ja operaatioalueilla sotilasorganisaatioiden suhde ympäröivään siviiliyhteiskuntaan sekä kansainvälisiin siviilitoimijoihin on keskeinen menestyksellisen toiminnan kannalta. Siviili- ja sotilastoimijoiden vuorovaikutus viranomaisyhteistyössä sekä puolustusvoimien kumppanuus- ja ulkoistamishankkeissa on välittänyt toimintatapoja ja käytäntöjä molempiin suuntiin. Puolustusvoimien poliittisen ohjauksen rinnalla median rooli asevoimien demokraattisessa kont-

rollissa on kasvanut. Mikä rajapintoihin liittyviä ilmiöitä ja haasteita yhdistää ja erottaa, miten ne ovat tutkittavissa ja mitkä teoreettiset tulokulmat parhaiten jäsentävät siviili-sotilas-uhteita?

Erilaiset lähestymistavat ja tutkimusmenetelmät voivat tuottaa uusia näkemyksiä vanhoista kysymyksistä. Asevoimien yhteiskuntasuhdetta tulisi tutkia myös ihmisten arjessa ja paikallisyhteisöissä. Esimerkiksi tietyn varuskunta-paikkakunnan kokonaisvaltainen, etnografinen läpivalaisu, kunnan sosiaalisten instituutioiden tarkastelu haastattelujen, havainnoinnin ja muun aineistonkeruun kautta sekä havaintojen sosio-historiallinen kontekstualisointi voisivat tuottaa tutkimuskyselyistä ja tilastoanalyseistä poikkeavan näkemyksen maanpuolustuksen roolista suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös sotilasorganisaatioiden, toimintakulttuurin ja upseeriprofession kannalta keskeinen urasuunnittelu ja urakierto sekä sotilasorganisaatioihin liittyvä rotatio ovat mekanismeja, joiden sosiologinen tarkastelu voisi uudella tavalla avata puolustusvoimia sosiaalisena instituutiona.

SOTILASPEDAGOGIIKKA

Sanana sotilaspedagogiikka, eli sotilas ja pedagogiikka, ilmaisee tarkastelun keskiössä olevan sotilaan ja hänen pedagogiansa. Pedagogiseen näkökulmaan kuuluvat perinteisesti esimerkiksi sotilaan oppiminen, opiskelu ja opettaminen/kouluttaminen sekä kasvattaminen ja ne historialliset ajat ja kulttuurilliset paikat, joissa tämä tapahtuu aina jonkinlaisissa sosiaalisissa yhteyksissään. Harvoin, jos silloinkaan,

sotilas joutuu yksin autiolle saarelle. Ja jos joutuisikin, ei hän tällöinkään olisi yksin vaan sosiaalisissa yhteyksissään ja verkostoissaan.

Sotilas toimii aina verkottuneesti, erilaisissa organisaatioissa, ja hänen opiskeluaan pyritään ohjaamaan ja tukemaan kaikissa organisoitumisen muodoissa sekä kaikissa ajateltavissa olevissa vaihtoehtoisissa puolustusratkaisuissa. Oppimistaan jokainen sotilas ja ihminen toki itse vastaa, eikä kukaan, saati mikään, voi oppia hänen puolestaan.

Sotilaspedagogiikan keskeisimmäksi käsitteeksi on juurtunut toimintakyky. Erityisesti eettinen (Toiskallio (toim.) 2007) ja fyysinen toimintakykyisyys (Kyroläinen & Santtila, 2010) ovat saaneet tutkimusten päähuomion. Näennäisesti samanoloista toimintakykytutkimusta tehdään paljonkin Suomessa ja maailmalla. Sotilaspedagoginen innovaatio on se, että toimintakykyisyyteen on liitetty eettisen toimintakyvyn osuus (ks. Aalto 2011) huomion keskittyessä ensisijaisesti sotilaaseen.

Sittemmin toimintakykyisyys on asemoitu osaksi yhteisöllistä toimintaa ja on keskitytty sotilaan monitasoisen identiteetin jäsentämiseen (Mäkinen painossa). Sotilashan on myös kansalainen, eikä hänen ihmisyyttäänkään tule kiistää.

Sotilas on väistämättä yhteiskunnallinen toimija, eikä vähiten kouluttajana tai kasvattajana. Jokainen sotilas on myös lähtökohtaisesti johtaja – ellei muiden niin ainakin itsensä. Myös Maanpuolustuskorkeakoulussa pedagogisen johtamisen ja johtajuuden teemat ovat nousseet esille johtamisen ja sotilaspedagogiikan

vuorovaikutuksen tiivistyttyä vuodesta 2009 lähtien.

Perustamistehtäväluehdellon mukaiset joukot joukkotuotetaan ja kansalaisotilaat koulutetaan, mielellään ennen kuin mahdollisesti ryhdytään toimeenpanemaan puolustusvoimien operatiivisia suunnitelmia tai ylipäätään ryhdytään esimerkiksi puolustukselliseen sodankäyntiin. Puolustusvoimaudistetun organisoitumisensa jälkeenkin Puolustusvoimien asevelvollisten ja ammattisotilaiden koulutus on massamaista ja verraten laajalle Suomeen hajautunutta. Nyttemmin perusyksikköpäällystön sosiaalisia verkostoja, ja täten sosiaalista toimintakykyä, on ryhdytty myös kehittynein analyysimenetelmin tutkimaan ja kehittämään (ks. Tuominen 2012).

Kaikki varusmiespalvelukseen pääsevät asevelvolliset vastaanotetaan opintoihinsa perusyksiköissä. Perusyksiköissä sotilaamme pyrkivät pedagogisin keinoin tukemaan sekä yksilöiden toimintakyvyn ja osaamisen kehittymistä että joukkotasoisien osaamisen karttumista. Perusyksiköt ovat myös ammattisotilaidemme keskeisiä työssä oppimisen (Pekkarinen & Rentola 2012) tiloja.

Perusyksikön päällikkö mielletään hyvin usein yksikkönsä pääkouluttajaksi, mutta suhde hänen hallinnolliseen rooliinsa on usein ristiriitainen (Mäkinen 2013b). Miten perusyksikköpäällystyö tulkitsee johtajuutensa ja kouluttajuutensa sekä keskinäisen työnjakonsa? Sotilaspedagoginen painopiste sijaitsee puolustushaarojemme perusyksiköissä ja niissä tapahtuvassa sotilastoiminnassa (ks. Mäkinen 2011). Se on toimintaa, jossa

asevelvollinen on keskeinen kohde ja jossa ammattisotilaat sekä varusmiesjohtajat yhdessä tekevät pedagogista työtä käskettyinä mutta mielellään oppijakeskeisesti. Oleellista olisi, että mahdollisimman monen oppijan, ellei peräti kaikkien oppijoiden, toimintakykyisyyttä ja osaamista kyettäisiin ylläpitämään tai kehittämään opintojen myötä, eikä vähiten esimerkiksi hävittäjälentäjiemme (Rintala 2012).

1990-luvulta alkaneiden upseerien arvotutkimuksien mukaan Puolustusvoimat (ja upseeristo) täyttää yhteiskunnan antamaa tehtävää, mikä pohjimmiltaan perustuu yksilön ja yksilöiden muodostamien *yhteisöjen turvallisuustarpeisiin* (Ojala 1995, 57; Ojala 1999, 7; Limnell 2004, 7; Heinänen 2008, 7). Väitän, että esimerkiksi lait vaikkapa puolustusvoimien tehtävistä jatkavat tulevaisuudessaakin muutostaan, mutta edellä mainittu Puolustusvoimien turvallisuustarveperustaisuus säilyy samana. Kaikkina aikoina suomalaisia, ja nyttemmin elintärkeiksi arvioituja yhteiskunnallisia toimintoja (Valtioneuvosto 2010), uhkaavat potentiaalisesti useat eri tekijät, joita toivon mukaan tutkimusperustaisestikin jäsenetään. Samoin jäsenetään keinoja, joilla voidaan turvata suomalaisten ja yhteiskunnan rakenteiden toimintakykyisyys mahdollisimman hankalissakin olosuhteissa. Täten sotilaspedagogiikan tutkimuksissa syvennyttään esimerkiksi turvallisuuteen, turvallisuuskasvatukseen (ks. Pentti 2003) ja -pedagogiikkaan ja luonnollisesti erilaisten toimijoiden näihin ilmiöihin antamiin merkityksiin.

Sotilaspedagogiikka, kansainvälisissä yhteyksissä *military pedagogy*, on kansain-

välinen sosiaalinen konstruktio, jolla on keskieurooppalaiset juurensa (ks. Toiskallio & Mäkinen 2009; Mäkinen & Tuominen (toim.) (2010)). 1990-luvun lopulla sotilaspedagoginen tutkimusyhteistyö sai vahvasti vettä myllyynsä Naton tutkimusseminaarissa. Sittemmin tätä kansainvälistä tutkimusyhteistoimintaa on jouduttu vähentämään tasapainotettaessa tehtäviä käytössä oleviin tutkijaresursseihin, jotka ovat entisestään vähentyneet puolustusvoimauudistuksen myötä. Tässä yhteydessä entisen Käyttäjätymistaidon laitoksen tutkijavoima liitettiin vastoin ennakkosuunnittelua osaksi uutta Puolustusvoimien Tutkimuslaitosta.

Toisaalta laitoksemme sai uuden eli sotilassosiologian professuurin, jonka henkiloityttyä mahdollisuudet tutkimusvastuiden uusjakoon ovat laajentuneet. Jatkossa sotilaspedagogiikka ei niinkään keskity kriisinhallintatoiminnan tutkimukseen (ks. esim. Anttila 2012) vaan sen sijaan tässä ilmaistuun kansalliseen sotilastoimintaan. Ja jos laitoksen tutkijamäärä jatkossa karttuu, tutkitaan mahdollisesti myös kansainvälistä sotilastoimintaa esimerkiksi Naton puitteissa.

Tieteiden kentällä sotilaspedagogiikka on osa sekä kasvatusta että sotatieteitä. Toisaalta kaikissa sotilaspedagogiikan tutkimusteemoissa tutkijaverkostot ulottuvat monitieteisesti hyvin monille tieteenaloille eivätkä vain kasvatustieteisiin eikä vähiten esimerkiksi asevelvollisuustutkimuksen parissa (ks. Mäkinen (toim.) 2013a). Toisin sanoen sotilaspedagogiikka on sekä ihmis- että yhteiskuntatieteellistä. Täten rajankäynti suhteessa esimerkiksi sotilassosiologiaan ja sosiologiaan ei ole

vaivatonta, mutta parhaimmillaan se on hedelmällistä.

Puolustusratkaisumme turvallisuus- ja puolustuspoliittiset linjaukset ovat näinä aikoina enenevästi poliitikkojen ja kansalaisten huulilla. Nämä linjaukset liittyvät vahvasti myös koulutus- ja kasvatus toimintamme edellytyksiin ja mahdollisuuksiin. Tämän takia sotilaspedagogiikka osallistuu tähän yhteiskunnalliseen toimintaan etenkin tutkimuksellisesti ja arvolähtökohdistaan.

TOHTORIOPINNOT – MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULUN TUTKIMUKSEN KÄRKI

Miten voimme käytännössä edistää edellä esitettyjen tieteenalojen trendien yhteensovittamista sekä tutkimussisältöjen että hallinnollisten resurssitarpeiden suhteen? Maanpuolustuskorkeakoulu on eurooppalaisessa mittakaavassa ainutkertainen organisaatio, joka tarjoaa niin sotilaskuin siviiliosajillekin mahdollisuuden suorittaa sotatieteiden tohtorin tutkinnon. Tämän tutkinnon oikeanlainen rakentaminen, hallinnointi ja yhteisen poikkitieteellisen tutkimusyhteisön luominen on niin puolustusvoimien kuin sotatieteiden tutkimuksenkin kehittämisen kannalta avainasemassa.

Sotatieteiden tohtorikoulutukseen liittyy monia erityispiirteitä, jotka osaltaan asettavat haasteita koulutuksen kehittämiseksi ja muiden yliopistojen käytäntöjen omaksumiselle. Ensinnäkin, tutkijana kehittymisen ja tieteellisen laadun kannalta on huomattava, miten upseerien mahdollisuudet keskittyä tutkimuksen te-

kemiseen vaihtelevat opintopolun varrella. Kandidaatintutkielmat ja pro gradu-tutkielmat sekä yleisesikuntaupseerikurssien diplomityöt tehdään virkatyönä, pitkälti annetuista aiheista ja opinto-ohjelmien määräämässä ajassa. Tohtoriopiskelijat sen sijaan tekevät opintonsa ja väitöskirjansa useimmiten oman toimensa ohessa. Täysipäiväiseen tutkimukseen rahoitusta on usein vain lyhyiksi jaksoiksi, eikä täysipäiväiseen tutkimustyöhön upseereilla ole aina halukkuuttakaan virkasuhteeseen liittyvistä syistä.

Toiseksi, on pohdittava, miten Maanpuolustuskorkeakoulun on mahdollista saavuttaa tutkijakoulujen ja laajojen tohtoriohjelmien muille yliopistoille tuottamat synergiaan, kansainvälisyyteen ja tieteidenvälisyyteen liittyvät edut. Onko osallistumiselle aitoja esteitä ja vaihtoehtoja, vai ovatko tohtoriopinnot se kohta, jossa yhteistyötä muiden yliopistojen valtakunnallisten tutkijakoulujen ja -verkostojen kanssa tulisi erityisesti syventää?

Kolmanneksi, eri tutkintoasteilla MPKK:n opinnäytetöiden tavoitteet ja kriteerit painottuvat eri tavoin yhtäältä

käytännön ongelmia ja ratkaisuja koskevan soveltavan tutkimuksen, toisaalta tieteellisemmän opinnäytetyön ja perustutkimuksen suhteen. Tämä sekä tutkimuskoulutuksen varhainen eriytyminen oppiaineiden omiksi opetuskokonaisuuksiksi, tuottaa vaihtelevan pohjan tutkimusosaamiselle, erityisesti tieteenfilosofisen ja metodologisen yleistietämyksen osalta. Mikäli halutaan kehittää esimerkiksi muista yliopistoista tuttuja laadukkaan tutkimuksen tohtorikurseja, laitos lienee liian kapea ja MPKK liian eriytynyt konteksti opiskelijapohjaksi.

Eri yliopistojen tohtorikoulutusohjelmissa opintoihin kuuluu käytännön työharjoittelu tutkijatehtävissä, mikä tarkoittaa seminaarien ja konferenssien valmisteluja, johtamista sekä T&K-hankkeiden työstämistä yhdessä ammattitutkijoiden kanssa. Jos päädyimme MPKK:n tohtoriopinnoissa kaikille pakolliseen työelämäjaksoon, lienee paikallaan tarkastella, kuinka tohtoriopiskelijat voisivat tukea ja tarjota ”työvoimaansa” esimerkiksi Puolustusvoimien Tutkimuslaitoksen suuntaan.

Lähteet

- Aalto, J. 2011. Sama tehtävä- eri tausta: eettisen koulutuksen mahdollisuudet kansainvälisiin tehtäviin valmistautuvien kadetti- ja reservinupseerien koulutuksessa. *Tiede ja Ase*, 34–41. Helsinki: Hakapaino.
- Allardt, Erik (1989): Sotakirjoistakin löytyy sotilassosiologista tietoa. *Sotilasaikakauslehti*, 64 (3): 196–201.
- Anttila, U. 2012. Enhancing human security through crisis management – opportunities and challenges for learning. Tampere: Juvenes Print.
- Burk, James (2002): Theories of Democratic Civil-Military Relations. *Armed Forces & Society*, 29 (1): 7–29.
- Feaver, Peter D. & Kohn, Richard H. (toim.): *Soldiers and Civilians. The Civil-Military Gap and American National Security*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

- Harinen, Olli (2011): *Johdatus suomalaiseen sotilassosiologian tutkimukseen*. Käyttäytymistieteiden laitos, julkaisusarja 1, 4/2011. MPKK: Helsinki.
- Heinänen, J. 2008. Upseerien arvotutkimus 2007. Teoksessa Sirén, T. (toim.). Upseerina 100-vuotiaassa Suomessa – millä arvoilla muutoksen maailmassa? Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Hoikkala, Tommi & Salasuo, Mikko & Ojajärvi, Anni (2009): Tunnetut sotilaat: Varusmiehen kokemus ja terveystaju. Helsinki: Nuorisotutkimusseura / Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 94.
- Kivimäki, Ville (2013): Murtuneet mielet: Taistelu suomalais-sotilaiden hermoista 1939–1945. WSOY: Helsinki.
- Kyröläinen, H. & Santtila, M. 2010. Sotilaiden fyysinen toimintakyky – vaatimukset ja haasteet. Teoksessa Mäkinen, J. & Tuominen, J. (toim.). Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhlakirja. Military pedagogical reflections. Helsinki: Edita Prima.
- Lawrence, T. E. 1962. *Seven Pillars of Wisdom*. London: Penguin.
- Limnell, J. 2004. Upseeriston arvokartoitus 2004. Helsinki: Kadettikunta.
- Munro, I. and Huber, C. 2013. "Moral distance" in Organizations: An Inquiry into Ethical Violence in the Works of Kafka. *Journal of Business Ethics*.
- Munro, I. 2009. Defending the Network Organization: An Analysis of Information Warfare with Reference to Heidegger. *Organization*, vol 17(2): 199–222.
- Mäkinen, J. 2011. Muuttuvat puolustusvoimat – muuttumaton sotiluus? *Tiede ja Ase*, 79–95. Helsinki: Hakapaino.
- Mäkinen, J. (toim.) 2013a. Asevelvollisuuden tulevaisuus. Tampere: Juveness Print.
- Mäkinen, J. 2013b. Bridged networked Defence Forces' company activities. Artikkelisi esitelty EGOS-konferenssissa.
- Mäkinen, J. painossa. Educating both Cadets and Civilians in Times of General Conscription?. Teoksessa Paul Ertl (toim.), *Armed Forces and Society in the 21st Century: Values, Needs and Ends*. Springer Science International: Cham/Wiesbaden.
- Mäkinen & Tuominen (toim.) 2010. Toimintakykyä kehittämässä: Jarmo Toiskallion juhlakirja. Military pedagogical reflections. Helsinki: Edita Prima.
- Ojala, J. 1995. Upseerin etiikka. Helsinki: Puolustusvoimien Koulutuksen Kehittämiskeskus.
- Ojala, J. 1999. Upseerin arvotutkimus. Teoksessa Salminen, E. (toim.). *Ajatuksia upseerin arvomaailmasta*. Helsinki: Kadettikunta.
- Pekkarinen, O. & Rentola, H. 2012. Ammattialupseereiden työssä oppiminen ja sen ohjaaminen – sotilaspedagoginen tapaustutkimus. *Tiede ja Ase*, 54–72. Helsinki: Hakapaino.
- Pentti, V. 2003. Turvallinen yhteisö – turvattu yksilö: turvallisuutta kasvatuksen ja yhteiskuntapolitiikan keinoin. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rintala, H. 2012. Sotilaslentäjän fyysinen suorituskyky sekä työperäiset tuki- ja liikuntaelinoireet. Tampere: Juveness Print.
- Segal, David R. (2007): *Military Sociology*. In Bryant, Clifton D. & Peck, Dennis L. (toim.): *21st Century Sociology – A Reference Handbook*. Sage Publications: London. s. 353–360.
- Toiskallio, J. (toim.) 2007. Ethical Education. in the Military: What, How and Why in the 21st Century? Helsinki: Edita Prima.
- Toiskallio, J. & Mäkinen, J. 2009. Sotilaspedagogiikka: sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä. Helsinki: Maanpuolustuskorkeakoulu.
- Tuominen, J. 2012. Päällikkö on pääkouluttaja? *Tiede ja Ase*, 73–91. Helsinki: Hakapaino.
- Valtioneuvosto 2010. Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Helsinki: Puolustusministeriö.